

170 . Turda | Comuna: Municipiul Turda | Județ: Cluj | Punct: Biserica reformată Turda Veche | Anul: 2020**Anul:** 2020**Cod RAN:** 55268.11**Perioade:** Evul Mediu**Epoci:** Epoca medievală mijlocie**Autori:** Daniela Veronica Marcu-Istrate, Horațiu Groza, Paul Scrobotă, Sebastian Drobotă**Instituții:** Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", București, Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", București, Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", București, Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", București**Nr. autorizatie:** 469**Data autorizatiei:** 2020-08-19**Raportul de cercetare de la Turda, jud. Cluj Punct: Biserica reformată Turda Veche****Raport**

Cercetarea arheologică preventivă desfășurată în 2020 la biserica reformată din Turda Veche, abordată ca o continuare a săpăturilor efectuate anterior (2010 și 2018), s-a desfășurat în cadrul unui proiect de reabilitare și de restaurare a monumentului. Au fost deschise șase unități de cercetare, amplasate în puncte de maxim interes: S.04 (interior), lângă stâlpul sudic al tribunei de est (1,7 x 1,7 m); S.05 (exterior) orientată NS, secționând transversal fostul cor al bisericii (16 x 1,25 m); S.06 (exterior) în colțul de NV, între zidul estic actual de închidere al bisericii și cel nordic al corului (1,8 x 1,6 m); S.08 (interior) în colțul de NE, între zidul estic actual de închidere al bisericii și cel nordic al navei (4 x 3 m); S.09 (exterior) pe latura de nord a bisericii, la est de primul contrafort, în zona de pornire a traveei de vest (2,9 x 2,6 m) și S.10 perpendiculară pe zidul interior al corului la o distanță de 11,80 m față de zidul estic de închidere al bisericii (2,9 x 2,4 m). Au fost de asemenea supravegheate lucrările de coborâre a nivelului de călcare din nava bisericii și de introducere a rețelei de cabluri electrice subterane, a pământării și a conductei de gaze naturale, desfășurate pe laturile de nord, vest și sud ale monumentului. Principalul rezultat al campaniei din 2020 a fost identificarea unei biserici mai vechi, ce a precedat actuala clădire gotică. Pentru moment, s-a putut observa numai latura de nord a acestei biserici (Z.12), clar diferențiată de structura etapelor ulterioare în zona vechiului arc de triumf (în S.06 și S.08) dar și în interiorului corului dispărut (în S.05). Zidul, cu talpa în jur de -3,45 m, este clădit din piatră legată cu mortar, cărămida fiind utilizată doar ocazional pentru egalizări. Partea inferioară a fundației, de la -2,70 m în jos, este complet înecată în mortar. La -1,50 m fundația prezintă o decroșare iar zidăria de deasupra lui, mai îngrijită, este posibil să fi funcționat ca elevație. Capătul de zid ce iese 2,4 m către sud, suprapus de actuala latură de est a bisericii, a fost atribuit laturii de nord a vechiului de arc de triumf, complet demolat în etapele de construcție ulterioare. Principală între acestea a fost edificarea actualei biserici gotice, ce a implicat demolarea segmentelor identificate ale vechii biserici până în jur de -0,9 m sau chiar mai jos, pe anumite porțiuni demantelarea coborând până la -2,75 m. Vechea planimetrie nu a fost preluată cu exactitate, cel puțin pe nord existând, în zona arcului de triumf, un decalaj de c. 0,5 m. În această zonă, vechile fundații au fost suprapuse de zidăria laturii de nord a bisericii actuale (Z.07) și a laturii de est a Lettner-ului (Z.08), ce, la sud de umărul vechiului arc de triumf, unde nu mai exista zidărie, a coborât până la -1,80 m, o adâncime de fundare cu c. 1,7 m mai mică decât cea a structurilor bisericii vechi. Elevațiile databile în această etapă de construcție sunt din piatră legată cu mortar, ocazional fiind folosite și fragmente din cărămidă. La c. 2,7 m de latura de nord a bisericii, în zidul de est al Lettner-ului se păstrează un canat masiv de piatră, ce funcționează ca latura de nord a actualei intrări estice. Intrarea moștenește planimetria vechiului acces către cor, canatul așezându-se la -0,62 m pe o dală de mari proporții, groasă de 0,26-0,32 m și lungă de cel puțin 1,5 m ce funcționa ca prag în perioada de început, și care în prezent este suprapusă de un segment de zidărie târzie, adăugată pentru ajustarea nivelului de călcare. În etapa următoare, Lettner-ul a fost extins, ridicându-se latura sa de vest, a cărei structură consta din două elemente: Z.10A (2,90 m), adosat laturii de nord a navei (Z.07), și Z.10B (probabil cu o lungime similară),

adosat laturii de sud a navei (Z.01). Fundația, construită din piatră ce are în componență și fragmente de cărămidă, coboară până la -2,2 m și prezintă o decroșare de 0,3-0,4 m aliniată cu nivelul superior de demantelare al structurilor bisericii vechi. Deasupra decroșării s-au păstrat mai multe asize ale elevației, lată de 0,8 m, putându-se astfel stabili că nu existau intrări laterale, ci o singură trecere dinspre navă către sub galerie, respectiv spațiul dintre Z.10A și Z.10B, inițial amenajat și el cu prag de piatră. În privința galeriei Lettner-ului, cantitatea mare de cărbune și lemn ars descoperită, precum și gropile de par conturate, sugerează existența unei structuri de lemn, ce a ars violent de cel puțin două ori. După primul incendiu ansamblul Lettner-ului a fost refăcut, ridicându-se numai cota de călcare interioară, dar după cel de al doilea s-a renunțat la galerie și latura de vest a Lettner-ului a fost demolată, molozul rezultat fiind utilizat pentru ridicarea nivelului de călcare până aproape de cota la care se afla la începutul cercetărilor arheologice. Astfel, interiorul navei a început să capete forma sa bine cunoscută, ulterior fiind pavat cu dale de piatră și adăugându-i-se tribunele de est și de vest. Etapa bisericii vechi și a bisericii actuale au putut fi distinse cu claritate și în structura zidurilor corului – sau în cel puțin în cea a zidului de nord, cel de sud fiind grav afectat de intervenții târzii – dar ulterior evoluția sa devine distinctă, sanctuarul bisericii fiind abandonat și eventual complet demolat. În baza informațiilor disponibile, etapa finală a dispariției sale a avut loc în secolul XVIII, dar săpăturile nu au fost capabile să furnizeze indicii arheologice pentru datarea acestui moment, stratigrafia fiind complet deranjată de intervențiile ulterioare: casa clopotarului cu pivnița ei pe latura de nord, o groapă de var pe latura de sud, turnul-clopotniță în mijlocul corului, pridvorul în capătul dinspre biserica actuală, casa parohială în zona absidei etc. Dintre aceste structuri de secol XVIII-XX, principalul obiectiv arheologic a fost turnul-clopotniță, prăbușit în anul 1862, ce a fost ridicat în interiorul vechiului cor, la c. 3,7 m distanță de zidul estic actual al bisericii, paralel cu acesta. Forma turnului este aproape pătrată, cu laturi de 6,35-6,45 m iar lățimea zidurilor este de 1,8-1,9 m. Materialul de construcție a fost recuperat din demolarea corului, pentru laturile fundațiilor utilizându-se foarte multe blocuri de piatră masive fasonate (cu dimensiuni de la 0,3 x 0,6 m și până la 1,5 x 0,7 m), între care spolia cu unul sau două orificii de prindere în forma cozii de rândunică, provenind probabil inițial din castrul Legiunii a V-a Macedonica, un fragment din soclul medieval al corului, un fragment dintr-un fus de coloană romană din calcar prelucrat și material tegular roman ștampilat. În rest, s-a folosit piatră de diferite dimensiuni și cărămizi pentru egalizarea zidăriei. Notabil este și faptul că, la 13 m distanță față de actuala latură de est a bisericii, în S.10, s-a conturat la adâncimea -0,3 m o structură din blocuri din piatră (cca. 0,5 x 0,3 m), păstrată pe o lungime de 2,7 m pe direcția nord-sud. Unul dintre blocuri (0,87 x 0,50 x 0,20 m) provine cel mai probabil dintr-un monument funerar refolosit și păstrează pe una dintre fețe parte din reprezentarea unei cruci grecești. Structura, ce păstrează urmele unui incendiu puternic, suprapune o amenajare de formă patrulateră din piatră de carieră și cărămidă (Z.20), legată cu un mortar gălbui sfărâmiș, cu laturi late de c. 0,6 m și cu interiorul pavat cu piatră la -1,15 m. Fără legătură cu structura propriu-zisă a bisericii, la sud-vest de aceasta, către actuala poartă, în cursul lucrărilor utilitare, s-au conturat ruinele a mai multor ziduri. Trei dintre ele (Z.14, Z.15 și Z.17) delimitează un perimetru în care s-a identificat un masiv strat de tegule romane, complet absent în exteriorul acestei zone, unde s-a conturat însă un pavaj din piatră spațiul dintre Z.14 și învecinatul Z.16. Se poate așadar aprecia că primele trei ziduri delimitau o încăpere iar cel de al patrulea un spațiu de trecere, lat de cca. 1,30 m. Cu excepția lui Z.15, toate zidăria tuturor acestor ruine este din piatră legată cu mortar. Z.15 prezintă și câteva cărămizi în structura sa, dar și o refacere pe un traseu ușor diferit de cel inițial, adosată contrafortului sud-vestic al bisericii. Cercetarea având loc în contextul introducerii rețelelor de gaze și electricitate, spațiul de lucru a fost foarte limitat, astfel încât elucidarea contextului general al acestor structuri zidite rămâne în sarcina cercetărilor viitoare. În privința stratigrafiei, interiorul navei a relevat o succesiune de steril lutos, galben în partea inferioară și negru în partea superioară, apoi pământ negru curat, succedat de morminte de interior, în pământ negru sau cenușiu pigmentat, mai mult sau mai puțin afânat. Mai sus, de la -1,20 m, a fost identificată o succesiune de niveluri de călcare. Cel mai de jos, atribuit bisericii vechi, a fost aproape complet distrus de mormintele ulterioare, păstrându-se numai pe o mică porțiune pavată cu tegule romane. Al doilea ca vechime, identificat la -0,9-0,95 m, amenajat cu cărămizi, tegule și pietre, a fost contemporan cu ansamblul Lettner-ului. După un incendiu, nivelul de călcare a fost reamenajat la -0,6-0,65 m W, dar un alt incendiu l-a scos din folosință și pe acesta. A urmat demolarea laturii de vest a Lettner-ului (Z.10) și nivelarea interiorului la o cotă apropiată de cea de astăzi. În exteriorul bisericii actuale, stratigrafia a fost grav afectată de intervențiile târzii – de exemplu, construirea turnului-

clopotniță în interiorul fostului cor a fost însoțită de golirea integrală a porțiunii mediane a acestuia, reumplută cu un amestec de negru, galben și oase. Numai în colțul de nord-est al corului s-a mai putut surprinde o stratigrafie coerentă, constând din umplutură cu moloz, inclusiv pietre de foarte mari proporții, până la -0,7 m, unde a fost identificat un nivel de călcare marcat printr-o șapă masivă de mortar. Perturbarea istorică a stratigrafiei a cauzat o penurie de descoperiri funerare, în campania din 2020 singura unitate de cercetare unde au fost descoperite morminte fiind S.08 din colțul de nord-est al navei, unde s-au conturat șase morminte (M45-M50), orientate V-E, cele mai multe dintre ele grav deranjate de o groapă-osuar de mari proporții (Cx.03). Adâncimea înmormântărilor variază între -1,4 m și -2,2 m W și, deși nu se află în relație directă cu nici o structură zidită, stratigrafia și, în două cazuri, poziția (M47 și M49, cu capetele sprijinite de latura de vest a Lettner-ului) indică că toate aparțin bisericii actuale. Prezența osemintelor umane în umplutura lor, sau îngrijit depuse peste noul defunct, certifică însă și existența unor înmormântări anterioare. Inventarul recuperat constă din accesorii vestimentare de tip comun și din monede de secol XIV-XV, acestea însă în poziție secundară. Pe lângă aceste piese de inventar funerar, materiale arheologice scoase la iveală în 2020 constă din monede (cele mai multe de secol XIX-XX), nasturi, mărgel, vase ceramice, cahle și pipe fragmentare, elemente arhitectonice în poziție secundară, obiecte metalice (cuie, piroane) etc.

Informații suplimentare online

[Raportul 6819 din cronică.cimec.ro](https://cronica.cimec.ro)

[Localizare pe hartă, folosind Mapserver Cimec.ro](#)
